

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2019 • Sayı: 52

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Bursa Emir Sultan Külliyesi Vakıfları (Kuruluşundan XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)..... The Waqfs of Bursa Emir Sultan Kulliyeh (from Establishment until the end of XVIIth Century) Nilüfer Ateş	
Osmanlı Dönemi'nde Tokat Ali Paşa Camii Vakıfları..... Waqfs of Ali Pasha's Mosque in Tokat During the Ottoman Period Ali Açikel	
Midilli'de Kreokopou Manastırı Arazi Gelirini Paylaşma Mücadelesi ve Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı..... The Struggle for Income Sharing of Kreokopou Monastery in Lesvos and Aziz Mahmud Hüdâyi Waqf İbrahim OĞUZ	
Hasankeyf İmam Abdullah Camii ve Zaviyesi Vakfı (16-18. Yüzyıllar) ..... Imam Abdullah Mosque and Zawiya Waqf in Hasankeyf Mehtap Nasıroğlu	
18. Yüzyılda Hayırsever Bir Padişah Kadını: Vuslat Kadın'ın Medine ve İstanbul Vakıfları ..... A Philanthropist Consort of Ottoman Sultan in the 18th Century: The Case of Vuslat Kadın's Medina and İstanbul Waqfs Abdullah Çakmak	
Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları..... Safranbolu Cash Waqfs in the Ottoman Period Abdulkadir Atar	
Çemişgezek Hamidiye Medresesi ..... Hamidiye Madrasah in Cemisgezek Celalettin Uzun	
Basra'daki Sahabe Türbe ve Mescitleri ile Vakıflarının Osmanlı Dönemindeki Durumu ..... The Status of the Tombs and Masjids in Basra that belong to the Prophet's Companions and Their Waqfs in the Ottoman Period Reyhan Şahin Allahverdi	
Osmanlı Macaristanı'nda Tekkeler, Türbeler, Şehitlikler ve Mezar Taşları..... Dervish Lodges, Tombs, Martyrs Burial Sites and Tomb Stones in Ottoman Hungary Mehmet Emin Yılmaz	
Topografik Etmenlerin İzinde: Edirne Selimiye Külliyesi..... Following the Topographical Factors: The Selimiye Complex in Edirne Murat Sav	
Kitabiyât..... Book Review	
Mihrişah Valide Sultan Vakfı ..... Yılmaz Kurt	
Vakıflar Dergisinden Seçmeler – IV ..... Yusuf Turan Günaydın	

Bursa Emir Sultan Külliyesi Vakıfları (Kuruluşundan XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)*

Nilüfer Ateş**

Öz

Emir Sultan Külliyesi, Osmanlı kuruluş devrine ait Bursa'daki evkâf-ı selâtininden biridir. Külliye, Buhara'dan Bursa'ya gelip yerleşen dervişlerden biri olan Emir Sultan adına 15. yüzyıl başlarında yaptırılmıştır. Başta Osmanlı devlet yöneticilerinin tahsis ettikleri zengin gelir kaynaklarıyla beslenen külliye, tarihi sürecinde halktan pek çok hayırseverin kurdukları vakıfların desteğini de almıştır. Bu sayede varlığını ve toplumsal işlevlerini asırlar boyunca yerine getirmiştir. Vakfa ait bilinen en eski vakfiye, Fatih Sultan Mehmed dönemine ait olup onun dışında Emir Sultan Külliyesi ile ilgili pek çok vakfiye, şer'îyye sicillerinde yer almaktadır. Bu kayıtlar, külliyenin, gerek işleyişine ve hizmet çeşitliliğine katkı sağlamak gerek personel ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli kapsamda yeni vakıfların kurulduğunu belgelemektedir. Bu makalede, Emir Sultan döneminden başlanılarak XVII. yüzyıl sonuna kadar külliye yönelik kurulan vakıflar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emir Sultan, Bursa, Vakıf, Külliye.

The Waqfs of Bursa Emir Sultan Kulliyeh (from Establishment until the End of XVIIth Century)

Abstract

The Emir Sultan Kulliyeh is one of the waqfs of sultans (evkâf-i selâtin) of the early Ottoman period in Bursa. It was constructed at the beginning of the 15th century on behalf of Emir Sultan, one of the dervishes who came from Bukhara to Bursa. Supported by the great income sources allocated by Ottoman administrators, the Kulliyeh also received financial support from the waqfs established by many public benefactors during its historical process. Thus, the Kulliyeh has maintained its own existence and performed its social functions for centuries. The oldest known endowment related to the Emir Sultan Kulliyeh belongs to the period of Sultan Mehmed II the Conqueror, in addition to this, a lot of other endowments are included in the court records. These records document the establishment of new waqfs of various scopes in order to contribute to the operation and service diversity of the Kulliyeh as well as to its personnel requirement. In this article, the waqfs established for supporting the Kulliyeh are investigated starting from the period of Emir Sultan until the end of the 17th century.

Keywords: Emir Sultan, Bursa, Waqf, Kulliyeh.

* DOI: 10.16971/vakiflar.668168; Bu makale, yazarın "Emir Sultan Külliyesi (XV.-XVII. Yüzyıllar)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: 16.04.2018

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.10.2019

Makale Rapor Durumu: Makale, üç akademik hakemin inceleme raporları neticesinde yayınlanmıştır.

Article Report Status: The article was published as a result of the review reports of three academic referees.

** Dr. Nilüfer ATEŞ, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; nilufer.ates@bozok.edu.tr;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5101-546X>

Giriş

Osmanlı Devleti'nde toplumsal bir hayır müessesesi olarak yapılan ve vakıflarla desteklenen külliyeler, yüzyıllar boyunca faaliyetlerini aksatmadan sürdürmüşlerdir. Özellikle devlet tahsisleri ile vücut bulan bu yapılar, tarihî süreçlerinde zaman zaman iktisadî-sosyal nitelikli çeşitli krizler ya da yangın, deprem gibi tabii afetlerle karşılaşmışlar olsalar bile bu türden hadiseleri atlatmayı başararak varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir. Bununla birlikte gelirlerin giderleri karşılayamadığı durumlar yaşandığında, personel maaşlarının ödenememesi ya da hizmetlerin inkitaya uğraması gibi olumsuzluklar da baş göstermiştir. Arşiv vesikaları, Osmanlı toplumunun farklı kesimlerinden hayırseverlerin vakıf kurma ve kurulan vakıfları yaşatma yönünde adetâ sosyal bir sorumluluk üstlenerek “vakfetme refleksi” geliştirdiklerini ve bunun nesiller boyunca devam ettiğini ortaya koymaktadır. Vakıf eserlerin hizmetlerinin devamında ve ekonomik yönden yaşadığı zor durumları aşmasında yeni kurulan vakıflar, bu sosyal hizmet müesseselerini besleyen yan damarlar mesabesinde olmuştur.

Osmanlı dönemiyle ilgili yapılmış şehir odaklı vakıf çalışmalarının bir kısmı, belirli bir dönemde bir şehirde tesis edilen bütün vakıfları tespit edip bunların özelliklerini analiz etmeyi konu edinirken (Tuncer 1992; Başol 2001; Demirel 2006); bir kısmı da vakıfları, belirli bir şehrin fizikî, iktisadî, sosyal, kültürel gelişimine sağladığı katkılar açısından ele almışlardır (Demirel 2000; Başol 2008; Köç 2009; Turğut 2011). Söz konusu çerçevelerden farklı olarak bu çalışmada sadece bir vakıf tesisi odağa alınarak, uzunca bir tarihi seyir içerisinde vakfın varlığını ve işlevlerini canlı bir şekilde ifa etmesine katkıda bulunmuş vakıfların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Makaleye konu olan Emir Sultan Külliyesi, Bursa'nın Osmanlı Devleti'ne başkentlik yaptığı dönemde inşa edilmiş bir vakıf tesisidir. Külliye, öncelikle selâtin evkâfından olması sebebiyle maddî yönden büyük çapta gelir kaynaklarıyla desteklenmiştir. Diğer taraftan Emir Sultan'ın şahsiyetiyle de ilişkili olarak külliye-yeye yönelik ilk zamanlardan itibaren halkın rağbeti hep olagelmıştır ve buna bağlı olarak pek çok hayır sahibinin katkısıyla beslenerek yüzyıllar boyunca sosyal işlevlerini yerine getirebilmiştir.

Başta vakıf muhasebe defterleri ve çoğu şer'iyeye sicillerinde yer alan vakıf kayıtları, vakfın tarihi süreci içerisindeki işleyişini ve çeşitli maddî katkılarla desteklenişini resmetmektedir. Bu çalışmada, Emir Sultan Külliyesi'nin hayatîyet bulmasına ve hizmetlerini yürütmesine yönelik yapılan vakıflar, arşiv belgeleri ışığında ortaya konulacaktır. Ele alınacak dönem, vakfın kuruluşundan başlayarak XVII. yüzyılın sonuna kadar olacaktır.¹

1. Emir Sultan ve Külliyesi

Asıl adı *Şemseddin Muhammed bin Ali* olan Emir Sultan, Buhara'da doğmuştur. Doğum yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1368-1369 olduğu tahmin edilmektedir (Algül-Azamat, 1995: 146). Kaynaklarda, nesep yönüyle “seyyid” olduğu vurgulanan² Şemseddin Muhammed, tasavvufî bir çevrede yetişmiştir. Henüz gençlik yıllarında iken Buhara'dan ayrılarak önce Medine ve Mekke'ye gitmiş; ardından uzun süren bir yolculuğun akabinde Osmanlı'nın başşehri Bursa'ya gelip yerleşmiş ve kalan hayatını da burada geçirmiştir. (Baldırzâde, 1307: 3; Hoca Sadeddin, 1279: II/425; Gazzîzâde, 1287: 69). Bursa halkı, onun

1 Külliye'nin XVIII. ve XIX. yüzyıl vakıflarının ayrı bir çalışma olarak yayımlanması düşünülmektedir.

2 Emir Sultan'ın nesebi *silsiletü'z-zehab* ile (on iki imam sayılarak) Hz Ali'ye dayandırılır. Buna göre bizzat Emir Sultan'dan nakledildiği belirtilerek kaynaklara geçmiş olan nesep silsilesi şu şekildedir: “*Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Mehdî b. Hasan el-Askerî b. Ali en-Nakî b. Muhammed et-Takî b. Ali Rıza b. Musa el-Kâzım b. Cafer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır b. (Ali b.) Zeynü'l-Âbidin b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib.*” Bkz.: Uğur (2013: 114); Kol (2007: 170-171); Kahraman (2009: 120); Baldırzâde (1307: 3-4); Senâyi (1289: 14-15).

tasavvufî şahsiyetine ileri derecede bir teveccüh göstermiştir. Hz. Muhammed (sas) nesline izafeten “Seyyid Emir, Emir Seyyid”; gönülleri fetheden bir sûfî olması sebebiyle “Sultan” isimlendirmeleri halk arasında yaygınlık kazanmış; “Emir Sultan” adı meşhur olmuştur. Böylece ondan söz eden pek çok kaynak asıl adından ziyade “Emir Sultan” lakabını kullanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin kuruluştan yükselişe geçme mücadelesini verdiği dönemde (XIV. yüzyıl sonu-XV. yüzyıl başları) payitaht Bursa’da yaşamış olan Emir Sultan; Yıldırım Bayezid (1389-1403), Çelebi Mehmed (1413-1421) ve II. Murad (1421-1444) zamanlarını görmüştür. Ayrıca Osmanlıların 1402’de Timurular ile yaptığı Ankara Savaşı’nı kaybetmesinin ardından devletin girdiği fetret dönemine de şahit olmuştur. O, münzevi bir sûfî olmamış; döneminin siyasî, dinî ve tasavvufî şahsiyetleri ile de temas kurmuştur. Padişahların askerî seferlerine zaman zaman dervişleriyle birlikte katılmıştır.³ Emir Sultan’ın manevî şahsiyetinin, yaşadığı dönemde ve sonrasında askerî fetihler üzerinde tesiri olduğu yönünde halk arasında kuvvetli bir inancın olduğu söylenebilir. Zira menakıpnamelerde onun bu özelliği öne çıkarılmıştır.⁴ Menakıpnameler,⁵ dönemindeki padişahların tahta çıkışlarında onun manevî etkisinden söz eder (Bostanzâde, 1978: 53-54; Liman, 2008: 51-52; Kahraman, 2009: 199-201). Yıldırım Bayezid’in kızı *Hundi Hatun* ile evlenerek âl-i Osman’a akrabalık kurmasının yanı sıra Molla Fenârî, Somuncu Baba, Hacı Bayram Veli gibi şahsiyetlerle irtibat halinde olmuştur. (Kahraman, 2009: 148-155; Baba, 1991: 68-90; Senâyî, 1289: 65-70; Uğur, 2013: 135-136).

Tasavvufî ekol olarak kendisine Kübrevîlik⁶ nispet edilmiş olan Emir Sultan, dergâhında pek çok derviş ve halife yetiştirmiş, bunları Anadolu ve Rumeli’de çeşitli yerlere irşad için görevlendirmiştir.⁷ Böylece tarihinin etkisi zamanla geniş bir sahaya yayılarak yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Dervişleri ve sevenleri sayesinde “Emir Sultan” adı ve türbesi etrafında oluşan kült, onun kendisinden sonraki nesiller üzerinde bıraktığı tesirlerden biridir. Emir Sultan’ın yaşadığı dönem ve sonrasına en somut tesirlerinden biri de zaviyesi etrafında tesis edilen külliye dir.

3 II. Murad’ın 1422 yılında düzenlediği İstanbul kuşatmasına Emir Sultan müritleriyle katılmıştır. Bk.: Danişmend (1971: 187-188, 196-197); Bizans cephesinde Osmanlıların bu kuşatmasına şahit olan Bizanslı tarihçi Ioannes Kananos, muhasara ile ilgili gözlemlerini kaydetmiştir. “Mersaites” adıyla belirttiği Emir Seyyid’in Bursa’dan 500 dervişle geldiğini ve Türk hükümdarına ve ordusuna büyük bir moral verdiğini belirtmektedir. Bk.: Taşlıkılıoğlu (1955: 217).

4 Yıldırım Bayezid’in, askerleri ile Rumeli taraflarında bir kalenin fethi için mücadele ederken zor bir durumda kaldıklarında zafer ümitleri tükenmek üzere iken onun manevî yardımı sayesinde muvaffakiyetle kaleyi elde etmeleri, başka bir kalenin fethinde zor durumda kalıp Emir Sultan’dan istimdat isteyen bir askeri kurtarması, Kanûnî’ye Bağdat fethini müjdelemesine dair görülen rüya, menakıpnamelerde geçen örneklerdendir. Bk.: Kahraman (2009: 158-159, 241, 337-338); Uğur (2013: 134-135); Baba (1991: 138-158, 212-217); Senâyî (1289: 38-43, 53-54, 81-84, 97-98); Kol (2007: 197-205); Liman (2008: 84-85). Emir Sultan menakıpnamelerinin çoğu onun tarikatine mensup sûfiler tarafından yazılmıştır. Bu kitaplar, ona duyulan sevgi ve bağlılığın bir tezahürü olduğu gibi onun dervişler ve halk üzerindeki etkisini de yansıtmaktadır. Yine bu kitaplar sayesinde tarih içinde süreklilik gösteren bir Emir Sultan algısı geliştirilerek bunun halk muhayyilesinde nesilden nesile aktarılması sağlanmıştır. Emir Sultan menakıpnamelerin etkileri hakkında bk.: Ateş (2017: 208-211).

5 Menakıpnamelerdeki anlatımlar, tamamen hayal ürünü, uydurulmuş şeyler değildir. Menkıbeler, ortaya çıktıkları dinî-tasavvufî, siyasî-askerî, kültürel ortamın ürünüdürler. Barındırdığı olağanüstülüklerin yanı sıra tarihe kaynaklık teşkil edecek bilgiler ile toplumun duygu, düşünce ve inançları hakkında bilgiler ihtiva ederler. Bk.: Ocak (1997: 65-69, 88-92). Emir Sultan hakkında bilgi veren en eski kaynaklar, hakkında yazılan menakıpnameler olup sonradan yazılan biyografi kitaplarında o hep bu kaynaklara dayalı menkıbevi bir üslupla anlatılmıştır.

6 Kübrevîyye: Orta Asya kökenli üç büyük tarikattan biri olan Kübrevîyye (diğerleri Yeseviyye, Hâcegân) Necmeddîn-i Kübrâ’ya (ö. 618/1221) dayandırılır. Necmeddîn-i Kübrâ’nın ve kendisinden sonra halifelerinin yoğun irşad faaliyetleri sonucu tarikat, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Orta Asya’dan Hindistan ve Irak’a kadar geniş bir alanda yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı topraklarında bu tarikatle ilişkilendirilen bir isim de XIV. yüzyıl sonlarında Buhara’dan Bursa’ya gelen Emir Sultan’dır. Bk.: Algar (2006: 500-505).

7 Kendisinden sonra dergâhın başına, Balıkesir halifesi Rumeli Yenişehirli Hasan Hoca’yı tayin etmiştir. Detaylı bilgi için bk.: Ateş (2017: 27, 205-208).

Emir Sultan Külliyesi, Bursa'nın doğusunda, Uludağ yamacında ovaya hâkim bir tepenin üzerinde inşa edilmiştir. Külliye, başlangıçta zaviye-imaret-mescid birlikteliğinde çok işlevli bir yapı iken sonradan özellikle mescid ve zaviye bina olarak ayrılmış; türbe, hamam, muvakkithane, şadırvan ve çeşmeler gibi yeni birimler eklenmiştir. Bu yeni birimlerle külliye, geniş bir komplekse dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi politikaları çerçevesinde inşa edilmiş olan bu yapının inşa edildiği yer, başlangıçta yerleşimden azade bir alan iken; Emir Sultan'ın ve zaviyesinin varlığına bağlı olarak burada kısa sürede bir mahalle teşekkül etmiştir.⁸ Bugün bu dahi onun hatıralarının odak noktası olan semt, Emir Sultan Mahallesi olarak anılmaktadır. Bursa vakıfları arasında büyük ölçekli bir vakıf kurumu olan Emir Sultan Külliyesi'nin yüzyıllarca varlığını sürdürmesinde ve işlevlerini kesintisiz bir şekilde icra etmesinde padişahlar tarafından tahsis edilen geniş çaplı gelir getirici vakıflar önemli rol oynamıştır. Ayrıca gerek mahalle halkından gerek başka yerlerden ona muhabbet duyan hayırseverler, bu hayır müessesesini yaşatmak üzere kendi maddî imkânları ölçüsünde vakıflar tesis etmişlerdir.

2. Külliye Vakıfları

Emir Sultan Vakfı, ilk olarak onun sağlığında kurulmuştur. Fakat vakfın bu dönemdeki durumuyla ilgili maalesef bir bilgi bulunmamaktadır. Onunla ilgili ilk bilgiler, Emir Sultan'ın vefatından yaklaşık 40 yıl sonra Fatih Sultan Mehmed döneminde tanzim edilen 15 Receb 874/18 Ocak 1470 tarihli vakfiyede yer almaktadır. Vakfın Emir Sultan zamanında tesis edildiği ve onun mevkûfâtı hakkındaki ilk bilgiler de bu belgeden öğrenilmektedir.⁹

Yaşadığı dönemde hem yöneticiler nezdinde ve hem de halk arasında sevilen ve hürmet gören Emir Sultan, vefatından sonra da ilgi odağı olmaya devam etmiştir. Ona duyulan muhabbetin bir sonucu olarak türbesinin de dâhil olduğu külliye, devletin himayesi altında varlığını devam ettirirken halktan hayırsever pek çok kişi de Emir Sultan ismiyle bütünleşen bu külliyenin "mesâlihine" sarf edilmek üzere vakıflar kurmuşlardır. H. 874/1470 tarihli vakfiye, hem Emir Sultan zamanındaki vakıfları hem de Fatih devrine gelinceye kadarki yaklaşık 40-50 yıllık süreçte kurulan ilave vakıfları cem etmektedir. Dolayısıyla vakfın ilk resmî büyümesini de ortaya koymaktadır. Buna göre, Emir Sultan Külliyesi için vakıf kuran 10 vâkıf, çeşitli türde tahsislerde bulunmuş; gelir fazlasıyla elde edilenler de dâhil toplam mevkûfât 81'e çıkmıştır. Külliyenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 13 köy,¹⁰ 14 bağ/bahçe, 13 arazi/mezraa, 1 han, 2 hamam, 24 dükkân, 4 ev ve 10 değirmen vakfedilmiştir (Bk.: Tablo-1). Köy vakıflarının çoğunu Emir Sultan yapmıştır. Diğer vâkıflar ise küçük çaplı vakıflarda bulunmuşlardır. Şahısların mevkûfâtı toplam 38 olup bunların 17'si Emir Sultan'a; 2'si Hundi Hatun'a; 4'ü Fatih Sultan Mehmed'e; 5'i Hacı İsa'ya, 2'si Mürsel oğlu Yusuf'a; 4'ü Dilfiruz Hatun'a; 1'i Hacı Bayezid'e; 1'i Abdullah oğlu Şahin'e; 1'i Nasuhlar'a ve 1'i de Hacı Musa'ya aittir. Geriye kalan 43 mevkûfât, gelir fazlasıyla yapıp ilhak edilenlerdir.

8 Zaviyeler, kuruldukları bölgenin iskânında, şehirlerin büyümesinde ve yeni yerleşim birimlerinin oluşumunda önemli rol oynamışlardır. Bk.: Savaş (1992: 104-105); Emir Sultan zaviyesinin de, etrafında mahalle teşekkül etmesinde bu yönlü bir etkiden söz edilebilir. Emir Sultan Mahallesi, XV. yüzyıl sonlarında Bursa mahalleleri içinde en fazla nüfusa sahip mahalle olmuştur. 892/1487 tahririne göre 276 hâne bulunan mahallede, XVI. yüzyılda nüfus neredeyse iki katına çıkmıştır. 928/1521'de 409 hâne, 937/1530'da 343 hâne, 981/1573'te 500 hâne olmuştur. Bk.: Barkan-Meriçli (1988: 1 (145)); 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Dizin ve Tıpkıbasım 1995: 1; Zaviye çevresinde yerleşimin artmasını destekleyen bir husus da bu mahallede ikamet edenlere vergi muafiyetinin getirilmesidir. Detaylı bilgi için bk.: Ateş (2017: 201-205).

9 BOA, Evkaf Vakfiye (EV.VKF) No. 19/1; Halim Baki Kunter, vakfiyenin orijinalini ve tercümesini yayınladığı çalışmasında ayrıca konu ile ilgili şer'îye sicillerinden tespit ettiği –bir kısmı vakfiye olan– bazı kayıtlara yer vermiştir. Bk.: Kunter (1958: 39-63); Ayrıca bu vakfiye, daha sonra Bursa vakfiyelerinin derlendiği bir çalışmada tekrar basılmıştır. Bk.: Öcalan vd. (2013).

10 937/1530 yılında bu köylerden Serme, Zindancık, Hüseyinhisarı, Berme, Gencelü, Kumla-i Küçük, Eşkel-i Kebîr, Çavuşköy, Karabürçek, Küleflü, Tekfur, Hudâvendigâr livasına; Bozburun (Tonuzlu-Lâzikiyye), Kütahya livasına; Nevrin, Kocaeli livasına bağlıdır. Bk.: 166 Numaralı Defter.

Gelir kaynaklarının artması, XV. yüzyılın ikinci yarısından XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir. XVII. yüzyıl sonu itibarıyla, Emir Sultan vakfıyla ilişkilendirilen sadece köy sayısı 51'e çıkmıştır. Bu köylerin tamamı Anadolu Eyaleti'ndeki Hüdavendigar, Karesi, Kütahya ve Kocaeli sancaklarına bağlı kazalarda yer almaktaydı. Vakfın H. 1006/1007-1086 (M. 1597/1598-1676) arasındaki muhasebe kayıtları incelendiğinde¹¹ gelirleri Emir Sultan'a tahsis edilmiş köyler şunlardır:

- Bursa Kazası** : Serme, Barak, Çalık, Dere, Karahızır
İnegöl Kazası : Zindancı, Kadîmî (Hüseynhisarı), Berme, Karalar, Toma, Şib-Ali, Baba
Gemlik Kazası : Gencelü, Kumla-i Küçük, Kumla-i Kebîr, Karacaali, Kurşunlu
Kirmasti Kazası : Karabürçek, Dere, Paşalar, Divane Mahmud, Ada, Mülk-i Karaca, Çeltikçi, Eğdir, Baba (Yaya), Susıgırlık
Kite Kazası : Eşkel-i Kebîr, Mezraa-i Hatun
Aydıncık Kazası : Küleflü, Tekfur (Kökez), Dere, Tob-Limanı, Kayacık, Keçilü, Bandırma
Balıkesir Kazası : Çandır, Eyledi (göz), Ortakçı, Yağmurlu (Temurce), Ömerli, Selucek, Yenice, Karalar, Köseler, İvazlar
Lâzikiyye Kazası : Bozburun (Çeltikçi-Üzerlik-Emrudcuk-Gencelü-Kara-koga köyleri)
Kandıra Kazası : Nevrin
Amâsiye : Kuyucak

Bursa şer'iyeye sicillerinde yer alan vakfiyelere göre, incelenen yüzyıllarda külliyyeye yeni tahsisler yapılmıştır. Tespit edilen 88 vâkıftan 29'u XV. yüzyıl, 32'si XVI. yüzyıl ve 27'si XVII. yüzyıla aittir (Bkz.: Tablo-2, 3, 4) Söz konusu vâkıfların büyük bir kısmı, Emir Sultan Mahallesi sâkinlerinden olup yine bu mahalledeki mülklerini, Emir Sultan Külliyesi birimlerine ya da bazı vakıf görevlilerinin ihtiyaçlarına tahsis etmişlerdir. Vâkıfların diğer kısmı Bursa'nın değişik mahallelerinde oturmaktadır. Mevkûfâtın yerleri de tıpkı vâkıflar gibi değişiklik göstermektedir. Çoğu Emir Sultan Mahallesi'nde; bir kısmı da farklı semtlerde. Ayrıca tespit edilen vakıfların çoğu, ehli/zürrî vakıf özelliğine sahiptir.¹² Zira hayır sahipleri (sâhibu'l-hayrât ve'l-hasenât), kurdukları vakıfların gelirlerini, nesillerinin sona ermesine bağlı olarak yani en son cihetle Emir Sultan Vakfı'na tahsis etmişlerdir. Aşağıda Emir Sultan vakfına ilhak edilen bu vakıflar tahlil edilecektir.

2.1. Toplumsal Statülerine Göre Vâkıflar

Yukarıda kısaca temas edilen vakıfların, kurucularının sosyal statüleriyle ilgili vakfiyelerden bazı bilgiler edinilmektedir. Bu bilgilerden hareketle vakıf kurucularının sosyal statüsünü gösteren bir grafik (Grafik-1) oluşturulmuştur. Buna göre saray mensupları, âlimler, sûfler, ağa unvanlılar, âzatlılar gibi farklı kademelerden hayır sahipleri, Emir Sultan Vakfı'na destek vermişlerdir. Statü çeşitliliği en fazla XV. yüzyıldadır. Külliye'nin kurulduğu bu yüzyılda saray mensuplarının katkılarının yanı sıra özellikle âzatlı vâkıfların fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu durum, Osmanlı toplumunun değişik katmanlarında vakıf kültürünün yaygınlığının da bir göstergesidir.

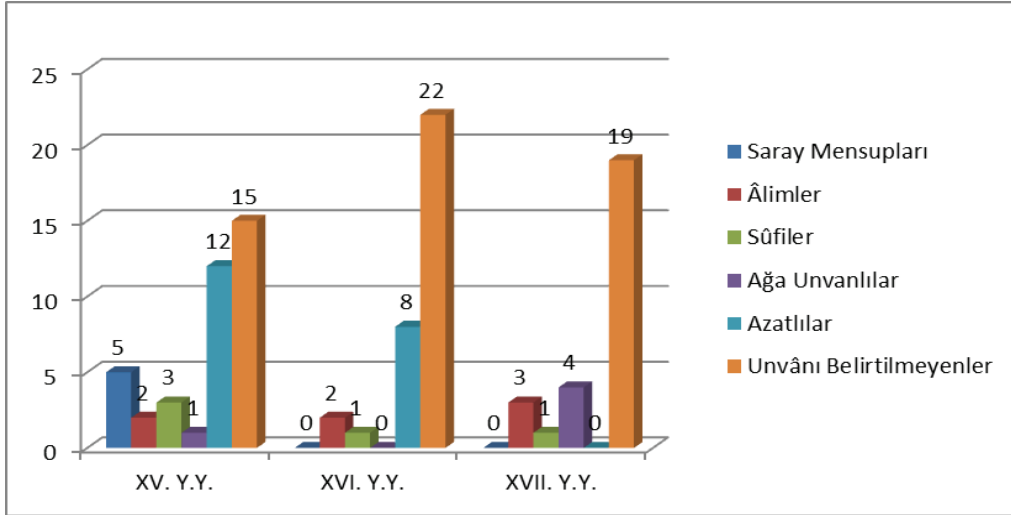
11 BOA, TSMA.d. 3729/1-4; 9098/1; 3702/1; 1776/1-2; 3838/1; MAD.d. 5565; 5825; 7748; 2245; 1899; Mukâtaa usulüyle işletilen arazileri ise Bursa, Gencelü, Lâzikiyye, Nevrin, Kuyucak, Gönen, Manyas, Çandır, Küleflü, Yarhisar ve Karabürçek'te idi. Ayrıca bu zikredilen yerlerin bir kısmında vergilerini Emir Sultan vakfına ödemekle yükümlü bulunan kalabalık bir yörük nüfusu bulunmaktaydı. Detaylı bilgi için bk.: Ateş (2017: 98, 221-222, 309-319).

12 Vakıflar, hayrî ve ehli (adî) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Hayrî vakıflar; doğrudan doğruya ve hiçbir kısıtlama yapılmaksızın hayrî eserlere veya gayelere tahsis edilmiş olanlardır. Ehli vakıflar ise, son safhada dinî ve hayrî bir esere tahsis edilmiş olmasına rağmen, öncelikle vâkıfa, vâkıfın soyundan gelenlere, ailesine veya üçüncü şahısların istifadesine bırakılmıştır; fakat bu kategorideki vakıf, müteselsil hissedarlar dizisinin inkırâzında, hayrî vakıflar hâline dönüşmektedirler. (Yediyıldız, 1982: 28).

XV. yüzyılda Emir Sultan için saraydan Emir Sultan'ın eşi Hundî Hatun, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed'in eşi Dilfiruz Hatun, Fatih Sultan Mehmed ve Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun vakıfta bulunmuşlardır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda ise, saray kökenli vâkıf tespit edilememiştir. Diğer taraftan vâkıfları bilinmemekle birlikte ancak devlet tarafından yapılabilecek büyük çaplı gelir tahsislerinin sonradan da yapılmış olduğu, tahrir ve muhasebe kayıtlarından anlaşılmaktadır (Ateş, 2017: 76 vd.).¹³ Ulemâ kökenli vâkıflar da vardır. Bunlar, XV. yüzyılda Mevlana Abdurrahim ve Müderris Mahmud bin Mehmed; XVI. yüzyılda imam Abdurrahman Çelebi bin Muslihuddin ve Köse Kadı; XVII. yüzyılda İmam İsa Efendi, Şeyh İsa Efendi ve Mevlana Abdulhâdi Efendi'dir. Sûfilerden vakıf kurucular ise XV. yüzyılda Emir Sultan, Hacı Bayezid ve Sûfî İshak; XVI. yüzyılda Şeyh Abdurrahman Efendi; XVII. yüzyılda da Mehmed Dede bin Hüseyin'dir. Ağa unvanlı olanlardan XV. yüzyılda padişah kölelerinin ağası el-Hâc Sinan bin Abdullah ve XVII. yüzyılda Hasan bin Ahmed, Mehmed Ağa bin Abdullah, Dîvân-ı Sultânî Ruznâmçecisi İbrahim Efendi ve Şeyhî Ağa bin Mehmed bilinmektedir. Âzatlı oldukları, isimlerinin sonundaki Abdullah oğlu/kızı ifadeleri ile birlikte geçen atîk/atîka, muharrer/muharrere nitelemeleri sayesinde¹⁴ tam olarak tespit edilebilen vâkıfların özellikle XV. yüzyılda çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. Buna göre XV. yüzyılda 12 kişi; XVI. yüzyılda 8 kişi âzatlı vâkıftır. Bunların dışındaki vâkıfların sosyal statüleri tespit edilemediğinden Grafik-1'de unvanı belirtilmeyenler olarak gösterilmiştir.

Grafik-1 Toplumsal Statülerine Göre Vâkıflar

2.2. Cinsiyetlerine Göre Vâkıflar

Osmanlı toplumunda erkeklerin yanı sıra hayırsever kadınlar da ilk zamanlardan itibaren vakıflar tesis etmişlerdir. Bu anlamda Emir Sultan Vakfı'na temlikte bulunan kadın vâkıflar da olmuştur. En başta Yıldırım Bayezid'in kızı ve Emir Sultan'ın eşi Hundi Hatun, külliyenin tesisinde önemli katkıda bulunmuştur.¹⁵ Ondan sonra da vâkıfelerin sayısı gittikçe artmıştır.

13 Fatih devri vakfiyesinde (874/1470) Emir Sultan'ın vakfı olarak 9 köy zikredilmekte olup bunlara 1 köy Hundi Hatun; 3 köy de Fatih Sultan Mehmed ilave etmiş; toplam 13 köyün çeşitli gelirleri vakfedilmiştir. Oysa XVI. yüzyıl vakıf tahrirlerinde bunların dışında gelir kaynakları arasında başka köylerin de kaydedildiği görülmektedir. Bk.: BOA, TT.d. 113 (928/1521); TT.d. 369 (926/1519); EV.HMH.d. 6 (974/1566). XVII. yüzyıl vakıf muhasebe defterlerinde vakıfla ilişkilendirilen köy sayısının 51'i bulunduğu yukarıda belirtilmiştir.

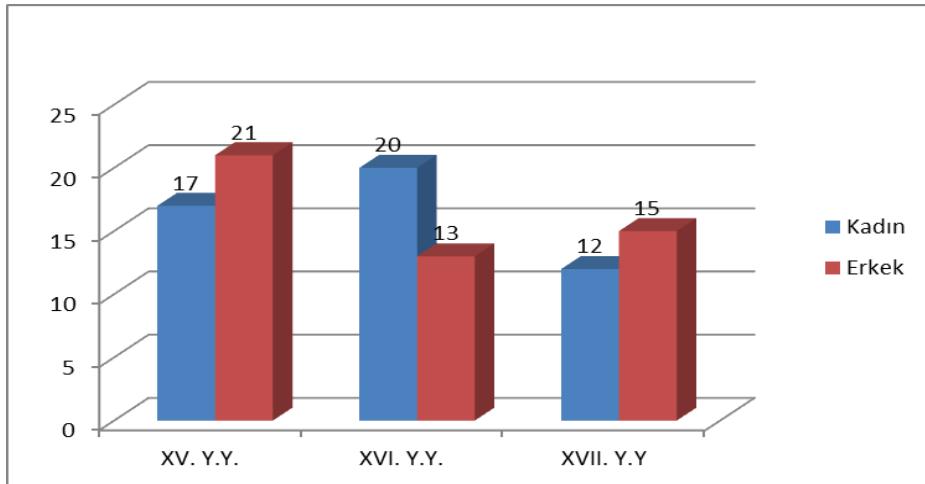
14 XVII. yüzyılda Abdullah kızı/oğlu şeklinde belirtilen vâkıflar bulunmakla birlikte başka açıklayıcı (atîk/atîka, muharrer/muharrere) ifadelerin olmaması nedeniyle bu kişiler âzatlı kategorisine alınmamışlardır.

15 Fatih devrinde tanzim edilmiş olan vakfiyeye göre Hundi Hatun Bursa'nın doğu yönünde bulunan tepeye bir zaviye inşa ettirmiş ve Bursa'ya bağlı Kite nahiyesindeki Çavuş Köyü'nün gelirlerini de önce kendi evladına onlardan sonra da bu zaviyenin ihtiyaçlarına vakfetmiştir. Hundi Hatun'un söz konusu vakıfları için ayrı bir vakfiye tanzim edilmiş ve bu belge devrin âlimlerinden Mevlânâ Şemseddin bin Hamza bin Mehmed Fenârî tarafından tasdik edilmiştir. Bk.: BOA, Evkaf Vakfiye (EV.VKF) No. 19/1: 40-48; VGMA kayıtlarında ona ait bir vakfiye tespit edilememiştir.

Emir Sultan vakıf kurucularına cinsiyetleri açısından olarak bakıldığında XV. yüzyılda 17 kadın (%44.7) ve 21 erkek (%55.2); XVI. yüzyılda 20 kadın (%60.6) ve 13 erkek (%39.3) ve XVII. yüzyılda 12 kadın (%44.4), 15 erkek (%55.5) şeklinde olduğu görülmektedir (Bk.: Grafik-2). Buna göre söz konusu yüzyıllarda kadın ve erkeklerin birbirlerine yakın oranda Emir Sultan Vakfı ile ilgili hayrî tasarruflarda buldukları anlaşılmaktadır. Cinsiyet yönünden ortaya çıkan bu tablo, ilgili dönemlerde Bursa şehrinin vakıf özellikleriyle paralellik arz etmektedir. Zira Bursa vakıfları hakkında şer'îye sicillerine dayalı yapılmış çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin Bursa'da XV. yüzyılda 313 vakfiyeden elde edilen verilere göre kadın vâkıfların oranı %51 olarak tespit edilirken (Tuncer, 1992: 23-24); XVI. yüzyılın ilk yarısında 296 (%53) erkek vâkıfa karşılık, 261 (%47) kadın vâkıf tespit edilmiştir. (Demirel, 2006: 60) XVII. yüzyılda ise, 811 vakıf kurucusunun 387'sini (%47.8) kadınlar teşkil etmiştir. (Başol, 2008: 138). Maddî bir varlığı ve ekonomik bağımsızlığı gerektiren vakıf eylemine erkeklerin yanı sıra kadınların da katılmış olmaları, onların sosyal hayatın içinde olup hayır işlerinde de rol aldıklarını ortaya koymaktadır.

XV. ve XVI. yüzyıla ait vakfiyelere göre Emir Sultan'a vakıfta bulunan kadınların çoğunun âzatlı olduğu tespit edilmiştir (Tablo-2 ve 3). Bunlardan Emir Sultan'ın âzatlılarından olan Ernuvar bint Abdullah, 4 Zilka'de 896/8 Eylül 1491 tarihli belgeye göre, vefat etmeden tahminen 7 sene önce; içinde oda, sofa, fırın, kar-hâne ve avludan oluşan mülkünü önce Ali bin Paşayığit'e, onun vefatından sonra İnci bint Abdullah, Tuti bint Abdullah ve Kadem bint Abdullah isimli cariyelere, onlardan sonra da Emir Sultan Mes-cidi mesalihine vakfetmiştir (BŞS, A 8: 198a). Melike'nin âzatlısı Kumru bint Abdullah, 910/1505 yılında Emir Sultan Mahallesi'ndeki evini vakfetmiştir (BŞS A 19 310b). Âzatlı olup olmadığı tam olarak tespit edilemeyen Emir Sultan Mahallesi sâkinlerinden Hamide bint Abdullah ise, 1048/1638 yılında aynı mahalledeki iki beyt-i suffî, çardak, fırın, sofa ve avluyu müştamil evini, hayatta oldukça kendisine, sonra eşi Derviş bin Hacı Abdullah'a, sonra sadrî kızı Hanım bint Derviş'e, sonra nesilden nesile evladına, en son da süknâsı Emir Sultan Câmii'nde müezzin olan 4 nefer kimseye vakfetmiştir ki bunun mukabilinde vâkıfenin ruhu için her gün üç defa ihlas okumalarını şart koşmuştur (BŞS, A 161: 40a). Âzatlılar dışında diğer kadın vakıf kurucularının bir kısmının künyeleri, mensup oldukları aile hakkında bilgi vermektedir. Örneğin XVI. yüzyıl vâkıflarından Sittî Hatun, Mevlânâ Lutfî Halife'nin kızı; Sittî Nefise, Seyyid Ali Şerif'in kızı; Fâtma bint Mehmed, Nebi Hoca kızıdır. Kadın-erkek toplamda en fazlâ vâkıf, 38 kişi olarak XV. yüzyıldadır. Bunların 10'u vakfiyede zikredilenler, kalan 28'i de sicillerden tespit edilenlerdir. En az vakıf kurucusuna ise XVII. yüzyılda rastlanmıştır.

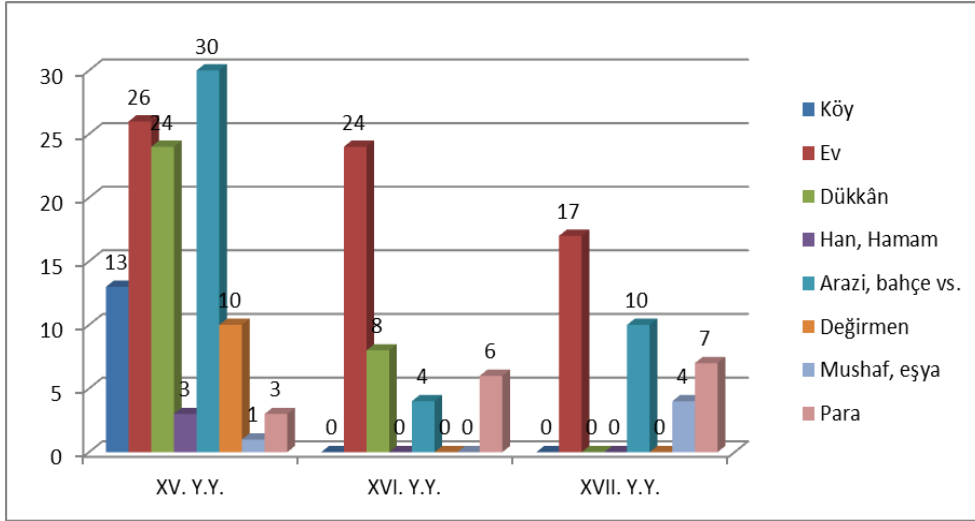
Grafik-2 Cinsiyetlerine Göre Vâkıflar

2.3. Mevkûfâtın Türü Açısından

Vâkıflar, Emir Sultan Vakfı'na ne tür şeyler vakfetmişlerdir? Grafik-3'teki verilere göre neredeyse tamamıyla gelir getirici nitelikli vakıflar yapıldığı anlaşılmaktadır. Külliye'nin kuruluşunda köy gelirleri (tarım mahsûlâtı/vergiler vs.), araziler, mezraalar, bahçeler, bağlar, han, hamam gibi büyük çaplı gelir kaynakları vakfedilmiştir. Bunlar, külliye'nin ana gelir kaynakları olup varlıkları sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. İlk yüzyıldan itibaren ev, dükkân, eşya, para tahsisi gibi küçük ölçekli vakıflar yapılmakla birlikte bunlar diğerlerine nispetle vakfı besleyici yan kaynaklar mesabesinde olmuşlardır. Grafik-3'te görülen XV. yüzyıldaki mevkûfât çeşitliliği, vakfın başlangıcında yapılan geniş çaplı tahsislerden kaynaklanmaktadır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda en fazla tahsis edilen mülk ise evdir. XV. yüzyılda çeşitli büyüklük ve özellikte 26; XVI. yüzyılda 24; XVII. yüzyılda 17 ev vakfedilmiştir. Bu evlerin çoğu Emir Sultan Mahallesi'nde olmakla birlikte Bursa'nın değişik mahallelerinde bulunanlar da vardır (Bk.: Tablo-2, 3, 4). Arazi/bahçe vakıfları her yüzyılda olmakla birlikte, en fazla XV. yüzyılda tespit edilmiştir. Bu yüzyıldaki arazi/bahçelerin 30'undan 27'si, 874/1470 tarihli vakfiyede topluca zikredilmiştir. Diğer 3'ü ise, sicillerden tespit edilenlerdir. XVI. yüzyılda Emir Sultan Dergâhı Şeyhi Abdurrahman Efendi'nin arazi vakfı oldukça kapsamlıdır. Şeyh Efendi, Musa Baba yakınlarında içinde bir tekke ve müstemilatının yer aldığı Fıstıklı denilen bahçeyi vakfetmiştir.¹⁶ Para vakıflarına gelince; XV. yüzyılda 3, XVI. yüzyılda 6, XVII. yüzyılda 7 ayrı para vakfı yapıldığı tespit edilmiştir. Buna göre para vakıflarının sayısı, giderek artmıştır.¹⁷ Bu türden vakıflar, tamir giderleri, caminin mum ihtiyacı, Ramazan ayı gibi belirli zamanlarda yemek pişirilmesi için yapılmasının yanı sıra daha ziyade çeşitli hizmetleri yerine getiren vakıf personeline özellikle de hatip, imam, müezzin gibi cami görevlilerine yönelik yapılmıştır.

Grafik-3 Mevkûfâtın Türü

2.4. Mevkûfâtın Tahsis Edildiği Cihet Açısından

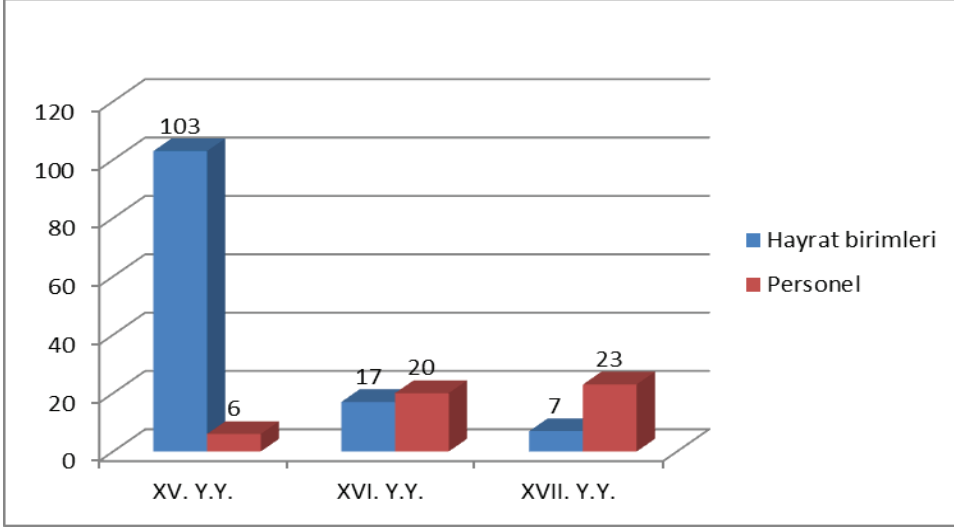
Mevkûfâta, tahsis edildikleri cihet açısından bakıldığında vakıf kurucuların külliye'yi hangi yönlerden destekledikleri görülmektedir. Buna göre vâkıflar, külliye'nin ya hayrât birimlerine ya da burada görev yapanlara yönelik vakıf kurmuşlardır. Grafik-4, kuruluş yıllarında neredeyse tamamen külliye birimlerindeki

16 Bahçenin içinde bir mescid, tekke, derviş odaları, şeyh odası, üç adet vakıf evi, iki parça dut bahçesi, büyük kestane ağaçları ve akar suyu olan bir kârgir havuz bulunmaktaydı. Bk.: BŞS, B 96: 1a.

17 Osmanlı toplumunda XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra nakit paranın işletilmesine dayalı kurulan para vakıfları artış göstermiştir. Bursa örneği üzerinden bir değerlendirme için bk.: Barkan (1966: 34-36).

ihtiyaçları karşılamak üzere vakıflar yapıldığını göstermektedir. XVI. yüzyılda hayrâta yönelik tahsisler devam etmekle birlikte personele yönelik olanlar artış göstermiş, XVII. yüzyılda ise hayrâta yönelik yapılanlar, önceki dönemlere nazaran daha da azalmıştır. Bu yüzyılda hayır sahiplerinin personeli desteklemeye ağırlık verdikleri anlaşılmaktadır.

Grafik-4 Mevkûfâtın Tahsis Edildiği Cihetler

Personel içerisinde câmi görevlileri (özellikle de imamlar) vakıflardan en fazla tahsisat alan kişilerdir (Bk.: Tablo-2, 3, 4). Vâkıflar, vakfettikleri mülk karşılığında genellikle tasarruf hakkını verdikleri kişiye kendi ruhları için günlük belirli miktarda sure/cüz okumalarını şart koşmuşlardır. Örneğin, 17 Rebiulevvel 899/26 Aralık 1493 tarihli belgeye göre 5.000 akçelik nukûd vakfı kuran Hacı Tanrıvermiş âzatlısı Yusuf bin Abdullah, bu paranın işletilmesini, her sene fukarâ için 100 dirhem, mütevellîye 100 dirhem verildikten sonra kalan meblağa, vâkıfın ruhuna her gün bir cüz okuyan kişinin –ki bu kişi hayatta iken kendisi, sonra evlâdının aslahı, sonra eşi Gülşah bint-i Abdullah ve en son Emir Sultan hatibi olarak belirlemiştir- mutasarrıf olmasını istemiştir (BŞS, A 11: 216a). XV. yüzyılda ayrıca Yıldırım Bayezid, Emir Sultan'ı ziyarete gelen sûffiler için; Selçuk Hatun, imam için; Salih bin Sadık vâiz için; Gülsine bint Abdullah mescidde halife için; Yusuf bin Abdullah hatib için; Hâce Kerem kızının âzatlısı Gülsine bint Abdullah şeyh-i seccâde için vakıf kurmuşlardır (Bkz.: Tablo-2). XVI. yüzyılda Şeyh Abdurrahman Efendi, Emir Sultan Zaviyesi şeyhleri için; Hayrunnisâ Hatun bint Abdulkerim, müezzinler için; Sittî Nefise bint Seyyid Ali Şerif, Yakub bin İshak, Fâtıma Hatun bint Seyyid Hüseyin, Sa'di bin Nasuh, Sıhrî? Hatun, Ruveyde Hatun bint el-Hâc İbrahim, Hacı Geyvan bin Abdullah ve Köse Kadı Emir Sultan imamı için; Mustafa bin Hüseyin, Fıstıklı Mescidi imamı için; imam Abdurrahman Çelebi bin Muslihuddin, muarraf için; Emir Sultan Camii kayyımı Hacı Kâsım bin Abdullah, kayyım için; Fâtıma bint Mehmed, Emir Sultan silsilesinden gelen bir salih için vakıf kurarlarken bunlardan Hayrunnisâ Hatun bint Abdulkerim kurduğu vakfın tevliyetini Emir Sultan mütevellîsine (son cihet olarak) şart koşmuştur (Bk.: Tablo-3). Personele yönelik kurulan vakıfların en fazla görüldüğü XVII. yüzyılda; Hasan bin Ahmed, Fâtıma Hatun bint Mehmed (h.1021), el-Hâc İlyas bin Süleyman, Rukiye Hatun bint Mehmed, Şa'ban ve Fâtıma Hatun bint Mehmed (h.1074) imam için; Hacı Sefer Efendi bin Bayezid, imam, müezzin ve kayyım için; Cafer Bey bin Abdullah, imam ve zaviye şeyhi için; Şeyh İsa Efendi, Hamide bint Abdullah ve Abdulkerim bin el-Hâc Murad, müezzinler için; Kerime bint el-Hâc İsa, zaviye şeyhi için; Emir Sultan dervişi olan Mehmed Dede bin Hüseyin, başta zâkir Hasan Dede, en son olarak da Emir Sultan seccâdesinde oturan şeyhler için; İbrahim Efendi, Emir Sultan ziyâ-

retine gelen şeyhler için; Ümmügülsüm bint el-Hâc Abdurrahman, Rahime Hatun bint Abdulmennan ve Hacı Ahmed bin Sefer kayyım için vakıfta bulunmuşlardır (Bkz.: Tablo-4).

Külliye çalışanları maaşlarını zaten vakfın bütçesinden aldıklarına göre burada akla şöyle bir soru gelebilir. Personelin gözetilmesine yönelik sonradan vakıflar yapılması ve bu tür vakıfların sayısının özellikle XVII. yüzyılda diğerlerine nispetle daha da fazlalaşması, acaba yukarıda zikredilen unvanlardaki personele standardın üstünde bir yaşam imkânı sağlamış mıdır? Zira söz konusu vakıflar, bu kişiler için birer ek gelir durumundaydı. Ya da bunlar, bu kişilerin vakıftan aldıkları ana maaş yetersiz olduğu için onların geçim darlıklarını hafifletmeye yönelik mi yapılmıştır? Mevcut verilere göre bunun tam cevabını vermek mümkün olmamakla birlikte şu söylenebilir: Vakfiye şartları gereği sabit olan maaş miktarları, başlangıçta ihtiyacı karşılayabilecek miktarlarda olsa bile ilerleyen zamanlarda ekonomik hayatta pahalılaşma, paranın değer kaybı gibi durumlar yaşanmıştır (Akdağ 1975: 36-44, 456-463). Bu tür ekonomik krizler, külliye çalışanlarını da etkilemiştir. Maaşlarda zam yapılmaması¹⁸ maddî açıdan onları da zor durumda bırakmış olabilir. Ayrıca çoğu küçük çaplı tahsisleri içeren bu tür ek vakıflar sayesinde özellikle şeyh, hatib, imam, müezzin gibi din hizmetini yerine getiren kişilerin desteklendiği dikkati çekmektedir.

Sonuç

Vakıf müessesesi, Osmanlı toplumunda hayatın her alanında ve her kesimden insanları cezbeden bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Kamu hizmeti sunan binalar, yöneticilerden halk kesimine kadar çeşitli sosyal statülerden insanlar tarafından hayrat bilinciyle inşa edilmiş, hizmetlerinin uzun yıllar aksamadan devam edebilmesi için gelir kaynakları tahsis edilerek desteklenmişlerdir. Bununla birlikte mevcut bina ve hizmetlerin sürekliliğinin sağlanmasında ilerleyen zamanlarda yeni hayır sahipleri de rol alarak bütçeleri ölçüsünde katkılarda bulunmuşlardır. Emir Sultan külliyesi bunun tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Külliye, vakıf kültürünün Emir Sultan sevgisiyle buluşmasının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Selâtin evkâfı arasında yer almakla birlikte kurulduğu dönemden itibaren toplumun her kesiminden hayır sahipleri için bir odak noktası olmuştur. Nitekim çalışmanın ana kaynaklarını teşkil eden Fatih dönemi vakfiyesi ve şer'îyye sicillerindeki kayıtlar bunu açıkça ortaya koymaktadır. İncelenen dönemde ilk vakfiyede 10, sicillerde 88 ve tahrir kaydında 1 olmak üzere toplam 99 farklı vâkıf tespit edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiye kayıtlarında konuyla ilgili başka belgelerin bulunabileceği göz önüne alındığında bu yekunun daha da artacağı şüphesizdir.

Çalışmada elde edilen sonuçları şöyle özetlemek mümkündür: Emir Sultan Külliyesi'nin kuruluşundan XVII. yüzyıl sonuna kadarki döneminde doğrudan bu vakfa yönelik tahsislerde bulunanların yanı sıra kurduğu vakıftan Emir Sultan'ın vakfına yönelik kalem ayıranlar ya da neslinin sona ermesine bağlı olarak vakfının onun vakfına ilhak edilmesini şart koşanların olduğu; toplumda hayrat bilincinin canlı olup farklı toplumsal statüden gelenlerin vakıf ortak paydasında bulunduğu; erkeklerin yanı sıra kadınların da bu sahada kendilerini gösterdikleri; büyük çaplı vakıfların saray mensupları tarafından yapılırken halkın küçük çaplı vakıflar kurdukları ve başlangıçta hayrat yapılara yönelik vakıflar yapılmışken zaman içerisinde külliye çalışan personelin desteklenmesine katkı sağlayacak nitelikte vakıfların giderek arttığı görülmüştür.

18 Vakfın 1006-1007 (1597-1598) tarihinden önceki yıllarının muhasebe kayıtları bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunların muhasebe bilgileri hakkında bilgi sahibi değiliz. Mevcut kayıtlar ise, XVII. yüzyılda maaşların önemli ölçüde aynı kaldığını, bazı yıllarda ise, maaşların ödenmesinde güçlük yaşandığını ortaya koymaktadır. Detaylı bilgi için bk.: Ateş (2017: 115-117).

Tablo 1: Fatih Devri Vakfiyesine Göre Vâkıflar ve Mevkûfât

Sıra No	Vâkıf Adı	Köy	Bahçe/ Bağ	Arazi/ Mezraa	Han	Hamam	Dükân	Ev	Değirmen	Toplam
1.	Emir Sultan	9	En az 2	3	-		3	-	-	17
2.	Hundi Hatun	1	-	-	-		-	1	-	2
3.	Fatih Sultan Mehmed	3	-	-	-		-	-	1	4
4.	Âruz Oğlu Hacı İsa	-	-	-	-		-	1	4	5
5.	Mürsel Oğlu Yusuf	-	-	-	-		-	-	2	2
6.	Abdullah kızı Dilfiruz Hatun	-	-	4	-		-	-	-	4
7.	Hacı Bayezid	-	-	1	-		-	-	-	1
8.	Abdullah Oğlu Şahin	-	-	-	-		-	-	1	1
9.	Nasûh Olan Kişiler	-	-	-	-		-	-	1	1
10.	Abdullah Oğlu Hacı Musa	-	-	-	-		-	1'den çok	-	1
11.	Gelir Fazlasından ¹⁹	-	8	-	1		6	-	1	16
12.	Gelir Fazlasından	-	4	5	-	2	15	1	-	27
	Toplam	13	14	13	1	2	24	En az 4	10	81

Tablo 2: XV. Yüzyılda Emir Sultan Vakıfları (BŞŞ'ye Göre)²⁰

Sıra No	Vâkıf	Mevkûfât	Mevkûfâtın Yeri (Mah.)	Ciheti	Vakf Tarihi	Defter No
1	Yıldırım Bayezid	Arazi	---	Emir Sultan'ı ziyarette gelen sülâhîlere	---	A 168 51b
2	Yusuf bin Mürsel	Değirmen	Kemerli/Edremit	Emir Sultan zaviyesi mesalihinine	Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 860	A 199 33b
3	Selçuk Hatun	Günlük 1 dirhem	---	Emir Sultan Câmîine imam tayini	Evâil-i Cemâziyelevvel 888	A 129 206b
4	Ramazan bin İlyas	Ev	Şehabettin	Emir Sultan mescid mesalihinine (en son)	3 Safer 889	A 4 31b
5	Davud bin Turahan bin Yakub	Ev, 10 Fıkıh kitabı	Emir Sultan	Emir Sultan mescid mesalihinine (en son)	11 Rebiulevvel 889	A 4 62b
6	Ali bin Sinan	Ev	Dikencik Köyü	Emir Sultan mescid mesalihinine (en son)	8 Ramazan 890	A 4 397a
7	Salih bin Sadık	300 dirhem, Ev	---	Ramazan'da pişirilecek yemek için ve evladına, Emir Sultan mescidinde vâiz olana (en son)	23 Zilhicce 890	A 4 467a
8	Makrame bint-i Ali	Ev	İmaret-i Bayezid Hüdâvendigâr	Emir Sultan mescidine mesalihinine (en son)	6 Rebiulevvel 890	A 4 303b
9	El-Hâc Sinan bin Abdullah	Arsa	Kurb-i Hasan Davud Paşa	Emir Sultan zaviyesine	11 Rebiulevvel 891	A 5 44a
10	İnci bint-i Abdullah	Ev eşyası	---	Emir Sultan imaretine (en son)	9 Rebiulâhîr 892	A 5 306b
11	Hatice bint-i İlyas	Ev	İncirlice	Emir Sultan türbesi mesalihinine (en son)	7 Cemâziyelevvel 895	A 7 448b
12	Ali bin Süleyman (haddâd)	Ev	Yer Kapı	Emir Sultan mescid mesalihinine (en son)	21 Ramazan 893	A 7 48b
13	Mevlana Abdurrahim bin el-merhum Mevlana Şeyh Lutfi Halife	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan evkâfı mesalihinine (en son)	25 Zilkâ'de 894	A 7 337b
14	Süfi İshak bin Kürecaslan (Köse Hacı)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mescid mesalihinine (en son)	19 Şevval 896	A 8 187b

20 Yıldırım Bayezid'in bu vakfını Evâhiri Cemâziyelâhîr 993 tarihli bir belge bildirmektedir. Vakfın yapıldığı tarih ise bilinmemektedir.

15	Gülbahar bint-i Abdullah	Ev	Şehzade	Emir Sultan mescid mesalihine (en son)	14 Ramazan 896	A 8 167b
16	Kayser bin Abdullah	Ev	---	Emir Sultan mescid mesalihine	10 Ramazan 896	A 8 163b
17	Ernüvar bint-i Abdullah (Merhume)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mescid mesalihine (en son)	4 Zilka'de 896	A 8 198a
18	'Âişe bint-i Abdullah	Ev	Sarı Abdullah	Emir Sultan mescid mesalihine (en son)	7 Receb 896	A 8 109b
19	Mahmud bin Mehmed (müderriş)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mescid mesalihine (en son)	15 Safer 897	A 8 275a
20	Sitti Hatun bint-i el-Hâc İvaz el-Kunduz	Ev	İbn-i Harîrî	Emir Sultan mescid mesalihine (en son)	26 Rebiulevvel 897	A 8 312b
21	Gülsine bint-i Abdullah (muharre-re-i Hatice bint-i Gülsüm)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mescidinde halife olana (en son)	25 Şevval 897	A 8 429a
22	? Hatun bint-i el-Hâc Ahmed	Köy	Kuyucak	Emir Sultan imareti mesalihine (en son)	10 Ramazan 898	A 11 113a
23	Yusuî bin Abdullah	5.000	---	Emir Sultan hatibine (en son)	17 Rebiulevvel 899	A 11 216a
24	Gülsine bint-i Abdullah (atıka-i bint-i Hâce Kerem)	Ev (1/2)	Emir Sultan	Emir Sultan seccadesine oturana (en son)	Evâil-i şevvâl 901	A 26 321b
25	Gülcihan Hatun bint-i Abdullah	Ev	Darbhâne	Emir Sultan imaret matbahı mesalihine (en son)	Şa'ban 902	A 14 260a
26	Server bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan imareti mesalihine (en son)	Gurre-i Zilka'de 902	A 14 327b
27	Server bint-i İshak	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan imareti mesalihine (en son)	Evâil-i Rebiulâhir 906	A 18 93b
28	Nefise bint-i Abdullah	Ev	İmaret-i Sultaniye	Emir Sultan imaretine (en son)	Evâil-i Rebiulâhir 906	A 18 95b
29	Hızır bin Ahmed Fakih	Ev	Tefsirhân	Emir Sultan imaretine (en son)	Evâil-i Receb 906	A 18 180a

Tablo 3: XVI. Yüzyılda Emir Sultan Vakıfları (BŞŞ'ye Göre)

Sıra No	Vakıf	Mevkûfât	Mevkûfâtın Yeri (Mah.)	Ciheti	Vakf Tarihi	Defter No
1	Kumru bint-i Abdullah (Melike'nin âzâtlısı)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan ruhuna cüz okunması	18 Şaban 910	A 19 310b
2	Melike bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mescidi mesalihi (en son)	13 Zilhicce 910	A 19 413b
3	Sittî Hatun bint-i Mevlana Lutfî Halife	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mescidi mesalihine (en son)	20 Rebiulâhîr 914	A 34 92a
4	Hatun Paşa bint-i İshak	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Mahallesinde sâkin su-lehâ ve fukarâdan birine (en son)	29 Zilhicce 917	A 20 111b
5	Hafsa bint-i Abdullah (Bursevî)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan imaret mesalihine (en son)	Zilka'de 918	A 20 350b
6	Hayrunnisâ Hatun bint-i Abdulkirim	3 dükkân	Tahtakale	Tevliyet Emir Sultan mütevelifisine, (en son), cüz okunmasını Emir Sultan Câmii müezzinlerine	18 Rebiulevvel 919	A 23 95a
7	Sittî Nefise bint-i Seyyid Ali Şerif	Dükkân (Eşyaları ile birlikte), arazi	Balık Pazarı	Vâkifinin ruhuna cüz okuyanlardan birinin Emir Sultan imamı olması	Evâil-i Cemâziyelevvel 919	A 23 141b
8	Hatice bint-i (Kürâce kızı)	Ev	İncirlice	Emir Sultan imaret mesalihine (en son)	26 Cemâziyelevvel 920	A 24 143a
9	Devlet bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan imaret mesalihine (en son)	15 Ramazan 920	A 24 273b
10	Kemal bin Abdullah	Ev	İbn Kazzâz	Emir Sultan evkafına (en son)	14 Şa'bân 923	A 21 105a
11	Şâdi bin Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan imaretinde sâkin fakir âlimlere (en son)	Ramazan 923	A 21 127b
12	Şeyh Abdurrahman Efendi	Zaviye (Fıstıklı)	Musa Baba	Emir Sultan zaviyesi şeyhlerine	924	B 96 1a
13	Yakub bin İshak	Ev, arazi	Emir Sultan	Emir Sultan mescidi imamına (en son)	13 Şaban 927	A 200 49a
14	Fâtma Hatun bint-i Seyyid Hüseyin	Ev, 1050?	Emir Sultan	Emir Sultan mescidi imamına (en son)	25 Receb 929	A 30 393b
15	İnci bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan vakfına	8 Cemâziyelevvel 933	A 35 508a
16	Bülbül bint-i Abdullah	Ev	Dâye Hatun	Emir Sultan mesalihine (en son)	3 Ramazan 945	A 40 371(0)a
17	Fâtma bint-i Mehmed (Nebi Hoca kızı)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan silsilesinden olan Salih-lerden birine	Evâil-i Cemâziyelevvel 958	A 45 78b

18	Beneşe bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan mesârifine (en son)	Rebiulevvel 960	A 45 5b
19	Kumru ? bint-i Ca'fer	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan vakfına (en son)	15 Rebiulevvel 962	A 67 597
20	Hacı Kâsım bin Abdullah (kayıym)	Dirhem	---	Emir Sultan Câmîinde mum için Câmîinin kayyımı için	26 Rebiulevvel 897	A 8 312b
21	Hoca Muslihuddîn bin Hoca Ahmed	(5 Dükân)	Irgandı Köprüsü	Tevliyeti Emir Sultan imamı Mev-lânâ Muslihuddîn bin Mehmed'e	Evâil-i Cemâziyelâhir 966	A 66 114b
22	Selçuk Hatun bint-i Yusuf	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan fukarâsına (en son)	Rebiulâhir 967	A 67 404
23	el-Hâc Sa'dî bin Nasûh	Ev, 1000 dirhem	Emir Sultan	Emir Sultan imamina (en son) Câmîinin tamiri, mum ihtiyacı ve Mum yakan için	Evâil-i Rebiulevvel 968	A 72 180b
24	Mahmud bin Abdi	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan fukarâsına (en son)	Rebiulevvel 968	A 72 181a
25	Abdurrahman Çelebi bin Muslihuddîn (İmam)	50 dirhem	--	Emir Sultan Câmîinde muarrife	Evâsit-i Cemâziyelâhir 993	A 141 67b-68b
26	Sihri? Hatun	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmîi imamina	994 öncesi	A 141 175b
27	Mustafa bin Hüseyin	1,5 dirhem, 4 dirhem, 60 dirhem	--	Fıstıklı zaviye mescidi imamina, Emir Sultan Câmîine her sene Berat gecesinde 2 mum alınıp konulması için, Mumların her gece yakılıp söndürülmesi için	Evâil-i Cemâziyelevvel 994	A 131 346b
28	Ruveyde Hatun bint-i el-Hâc İbrahim	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan imamina (en son)	11 Cemâziyelevvel 996	A 145 215b
29	Mânend Hatun bint-i Hüseyin	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan evkâfına (en son)	Zilka'de 1002	B 113 79b
30	Fâtıma Hatun bint-i Ali	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan evkâfına (en son)	Şevvâl 1004	A 174
31	Hacı Geyvan bin Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmîi imamina (en son)	Evâsit-i Zilka'de 1004	B 13 7a
32	Hayreddin	Bahçe (Örgülü)	Zeyli Bursa	Emir Sultan vakfına	1007 öncesi	A 153 102a
33	Köse Kadı[1]	7.000 akçe, 4 bab dükân		Emir Sultan Câmîi tamirine, imam ve hatbine	XVI. yüzyıl	

Tablo 4: XVII. Yüzyılda Emir Sultan Vakıfları (BŞS'ye Göre)

Sıra No	Vakıf	Mevkûfât	Mevkûfâtın Yeri (Mah.)	Ciheti	Vakf Tarihi	Defter No
1	Hasan bin Ahmed (fahri-a'yân)	Kestane Sekisi	Bursa	Emir Sultan Câmii imamlarına	29 Zilka'de 1008	B 18 45a
2	Şemâvil? bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan vakfına (en son)	29 Muharrem 1012	A 154 123a
3	İsa Efendi bin Hüseyin (Emir Sultan Câmii imamı)	Mushaf-ı Şerif, 3.600 dirhem	Emir Sultan	Mushaf okuyana	17 Şevval 1014	B 21 114a
4	Mehmed Ağa bin Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan vakfına	Evâhiri Zilhicce 1020	B 9 140b
5	Fâtma Hatun bint-i Mehmed	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmii imamına (en son)	Evâil-i Cemâziyelevvel 1021	B 28 102a
6	Şeyh İsa Efendi bin Şeyh Hüsam (Emir Sultan Câmii imamı)	4.300	---	Emir Sultan müezzini (Muhammediye okuma şartıyla en son)	Gurre-i Cemâziyelâhîr 1029	B 39 71a
7	Cafer Bey bin Abdullah	Çiftlik (içinde altı-üstü 8 beyt, 2 fırın, avlu, dere, bir parça bahçe var), 6 parça bahçe (1/3)	İsabay k., Cumalıkızık k., Yıldırım Bayezid m.	Emir Sultan zaviyesi şeyhine ve Emir Sultan Câmii imamına (en son)	Gurre-i Safer 1032	B 42 31b-32a
8	El-Hâc İlyas bin Süleyman	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmii imamına (en son)	15 Receb 1035	B 45 95b
9	Mustafa bin Memi	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan vakfına	Evâil-i Zilka'de 1038	B 50 39b
10	Rukiye Hatun bint-i Mehmed	200 akçe 500 akçe	Emir Sultan	100'ü Câmii mihrabına bal mumu için, 100'ü mütevellî (Emir Sultan imamı) için; 500'ü Yasin ve 3 ihlas okuyan Emir Sultan imamı için	16 Muharrem (1042)	B 53 26b
11	Mevlana Abdulhâdi Efendi bin Mehmed	Ev	Emir Sultan	Süknâsi, her yıl Emir Sultan'ı ziyarete gelen Hamid kasabasındaki Abdülmürin Efendi halifelerine	Evâil-i Ramazan 1043	B 57 41b
12	Âmine bint-i el-Hâc Hayruddin	2.000 akçe, Kelâm-ı şerif, Muhammediye, bir adet kalıç	---	Emir Sultan Câmii imamına (para mum yakılması için)	Evâil-i Şa'ban 1045	B 59 160a

13	İbrahim Efendi (Divân-ı Sultânî'de Ruz-nâmçeci)	Saray (Konak)	Emir Sultan	Süknâsı, her yıl süfler zamanında Emir Sultan'ı ziyaret eden şeyhlerin fukarâsına ve sair zamanda gelen misafirlere	Evâhîr-i Cemâziyelâhîr 1046	B 60 62
14	Mehmed Dede bin Hüseyin	Bahçe	Kızılbayır	Zâkir Hasan Dede, (en son olarak da) Emir Sultan seccâdesinde oturan şeyhlere	Evâhîr-i Zilkâ'de 1046	B 60 69
15	Şa'ban	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmii imamına	Evâhîrî Şevvâl 1047	B 61 69a
16	Hamide bint-i Abdullah	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan müezzînlerine (4 nefer)	Gurre-i Cemâziyelâhîr 1048	A 161 40a
17	Kerime Hatun bint-i el-Hâc İsa	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan zâviyesi şeyhine (en son)	23 Muharrem 1051	B 66 63a
18	Ümmügüsüm bint-i el-Hâc Abdurrahman	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmii kayyımına (en son)	26 Şevval 1052	C 2 39b
19	Emine bint-i Hüseyin	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan fukarâsına (en son)	22 Zilhicce 1052	C 2 52b
20	Rahime Hatun bint-i Abdulmennan	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan Câmii kayyımına (en son)	14 Rebiulâhîr 1059	B 71 81b
21	Hacı Sefer Efendi bin Bayezid	370 guruş	Emir Sultan	Emir Sultan Câmii imamı, müezzînleri ve kayyımına	Gurre-i Receb 1072	B 185 27b
22	Ümmühânî bint-i Mustafa	Ev (satış semeni)	Emir Sultan	Asa suyu mecrasına	25 Şa'ban 1073	B 186 14a
23	Fâtma Hatun bint-i Mehmed	Ev, 1.500 dirhem	Emir Sultan	Ev, Emir Sultan dervişlerine (fukarâ), para ribhi Emir Sultan Câmii imamına	2 Rebiulevvel 1074	B 186 37b
24	Fâtma Hatun bint-i Mustafa (merhum)	Ev	Emir Sultan	Emir Sultan evkafına (en son)	15 Rebiulâhîr 1076 öncesi	B 109 177a
25	Abdulkerim bin el-Hâc Murad	Ev	Emir Sultan	İcaresinden evin tamiri dışındaki meblağ, mahalledeki 4 müezzine	15 Şevvâl 1086	B 88 204b
26	Şeyhî Ağa bin Mehmed	15 kuruş	---	Emir Sultan Câmiiinde Muhammedîye okunması	22 Rebiulevvel 1092	B 142 3b-4a
27	Hacı Ahmed bin Sefer	1 kıt'a Kestane bahçesi	Emir Sultan	Emir Sultan Câmiiindeki 2 kayyımına	24 Zilhicce 1095	B 111 39b

Kaynaklar

- Algar, Hamid (2006). Necmeddin-i Kübrâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (32), 498-506.
- Akdağ, Mustafa (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyanları)*. Bilgi Yayınevi.
- Ateş, Nilüfer (2017). *Emir Sultan Külliyesi (XV.-XVII. Yüzyıllar)*. Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baba, Mustafa Okan (1991). *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Metin-İnceleme-Gramer-İndeks)*. Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baldırzâde Mehmed Efendi (1307). *Terceme-i Hâl-i Hazreti Emîr Sultân Kuddise Sirruhu'l-Mennân, 1060/1650*. Neşr. Hayrullah Nedim Efendi, Vilayet Matbaası.
- Barkan, Ömer Lütfi (1966). Edirne Askerî Kassâm'ına Ait Tereke Defterleri (1545-1659). *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, C. III, (5-6), 1-473.
- Barkan, Ömer Lütfi ve Enver Meriçli (1988). *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri*. C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Başol, Samettin (2001). *Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başol, Samettin (2008). *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beliğ, İsmail (1287). *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*. Hüdâvendigâr Matbaası.
- Bostanzâde Yahya Efendi (1978). *Tarih-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb (Duru Tarih)*. Haz. Necdet Sakaoğlu, Milliyet Yayınları.
- Danişmend, İsmail Hami (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. I, Türkiye Yayınevi.
- Demirel, Hale (2006). *Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, Ömer (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkinine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gazzîzâde Abdullatif (1281). *Hülâsatü'l-Vefeyât*. Bursa Şehir Kütüphanesi (Fotokopi Nüsha).
- Hoca Sadeddin (1279). *Tâcü't-Tevârih*. C. II, Matbaa-i Âmire.
- Kahraman, Nurettin (2009). *Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsâmeddin Bursevî) İnceleme ve Metin*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuzevlül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kol, Nilüfer (2007). *Kefeli Mustafa Müdâmî Divanı (16. yüzyıl)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Köç, Ahmet (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümera Vakıfları Ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıfları ve Ankara Örneği*. Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kunter, Halim Baki (1958). Emir Sultan Vakıfları ve Fatih'in Emir Sultan Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi*, (IV), 39-63.

- Liman, Hatice (2008). *Yahya bin Bahşî'nin Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir) Adlı Eseri –İnceleme-Metin-*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öcalan, Hasan Basri, Sezai Sevim, Doğan Yavaş, (2013). *Bursa Vakfiyeleri*. C. I, Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Savaş, Saim (1992). *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*. Dergâh Yayınları.
- Senâyî Mehmed Çelebi (1289). *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Keşifnâme)*. İzzet Efendi Matbaası.
- Taşlıkılıoğlu, Zafer (1955). II. Murad'ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser. *Tarih Dergisi*, C. VIII, (11-12), 209-226.
- Turğut, Vedat (2011). *Bilecik Bölgesi Örneğinde 16. Yüzyılda Vakıflar ve Şehirleşme*. Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncer, Yakup (1992). *Mahkeme Sicillerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğur, Abdullah (2013). *Emîr Sultân Menâkıbnâmeleri ve Nimetullah'ın Menâkıb-ı Emîr Sultân Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yediıldız, Bahaeddin (1982). Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi. *Vakıflar Dergisi*, (15), 23-53.
- 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Dizin ve Tıpkıbasım*. Haz. Ahmet Özkı-lınç vd. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995.

Arşiv Kaynakları

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BOA)

Emir Sultan Vakfiyesi (Fatih devri): (BOA), Evkaf Vakfiye (EV.VKF) No: 19/1.
BOA, TT.d. 113; TT.d. 369; EV.HMH.d. 6.

2- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, Bursa Şer'iyeye Sicilleri (BŞS).

3- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyudu Kadime Arşivi (TKGMKKA)

TKGMKKA TADB.TTD.EVKAF No: 580.